СОЦИОЛОГИЯ И ОБРАЗОВАНИЕ

Բուհում ուսանողների սոցիալականացման կառավարման հիմնական մեխանիզմները եվ արդյունքների գնահատման չափանիշները

Մանուկյան Լիլիթ Վ.
Ասպիրանտ, Մանկավարժության ամբիոն
Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարան (Երևան, ՀՀ)
https://orcid.org/0009-0007-6827-1260
lilitmanukyan2000@gmail.com

ՀՏԴ՝ 37.013.73.2; **EDN:** KASPBM
DOI: 10.58587/18292437-2026.5-193
Հանգուցաբառեր և բառակապակցություններ՝ ուսանողների սոցիալականացում, սոցիալականացման կառավարում, կառավարման մեխանիզմ, ուսանողական մասնակցություն, մենթորություն, պատկանելիություն, մշտադիտարկում

Основные механизмы управления социализацией студентов в вузе и критерии оценки ее результатов

Манукян Лилит В.
Аспирант, Кафедра педагогики,
Армянский государственный педагогический университет имени Х. Абовяна (Ереван, РА)

Аннотация. В статье теоретически обосновываются и систематизируются основные механизмы управления процессом социализации студентов в высшем учебном заведении и критерии оценки его результатов. Социализация рассматривается не только как адаптация студента к университетской среде, но как целенаправленный, непрерывный и управляемый социально-педагогический процесс, осуществляемый во взаимодействии образовательной, социальной, профессиональной и цифровой сред.
На основе теоретического синтеза системного, экологического, студентоцентрированного, компетентностного и партисипативного подходов выделены институционально-управленческий, учебно-образовательный, средовой, менторский, партисипативный, общественно-партнерский, цифрово-коммуникативный и мониторингово-корректирующий механизмы управления социализацией.Предложена система взаимосвязанных критериев оценки результатов социализации, включающая адаптационно-интеграционный, коммуникативно-сотруднический, ценностно-гражданский, профессионально-идентификационный, цифрово-социальный, рефлексивно-саморегуляционный критерии и критерий принадлежности к университетскому сообществу.
Обосновывается положение о взаимосвязи **«развитие студента ↔ развитие социализирующей среды»**. Эффективное управление социализацией предполагает не только поддержку личностного, социального и профессионального развития студентов, но и постоянное совершенствование университетской среды на основе мониторинга и обратной связи.
Ключевые слова и словосочетания: социализация студентов, управление социализацией, университетская среда, механизмы управления, чувство принадлежности, профессиональная идентичность

Key Mechanisms for Managing University Students' Socialization and Criteria for Assessing Its Outcomes

Manukyan Lilit V.
PhD Student / Postgraduate Researcher, Department of Pedagogy
Armenian State Pedagogical University named after Khachatur Abovyan (Yerevan, RA)

Abstract. The article theoretically substantiates and systematizes the key mechanisms for managing university students' socialization and the criteria for assessing its outcomes. Socialization is conceptualized not merely as students' adaptation to the university environment but as a purposeful, continuous and manageable socio-pedagogical process occurring through the interaction of educational, social, professional and digital environments. Drawing on a theoretical synthesis of systemic, ecological, student-centred, competence-based and participatory approaches, the study identifies eight interrelated mechanisms of socialization management: institutional-managerial, educational, environmental, mentoring, participatory, community-partnership, digital-communicative, and monitoring-corrective mechanisms.
A system of interconnected assessment criteria is proposed, including adaptation and integration, communication and collaboration, civic and value orientation, professional identity, digital-social competence, reflective self-regulation and sense of belonging to the university community.

The paper advances the conceptual proposition of the interrelationship between **"student development ↔ development of the socializing environment."** Effective management of socialization therefore requires both support for students' personal, social and professional development and continuous improvement of the university environment through monitoring, feedback and managerial adjustment.
Keywords & phrases: student socialization, socialization management, university environment, mentoring, sense of belonging, professional identity, digital socialization

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Բարձրագույն կրթության ժամանակակից զարգացումները էապես ընդլայնել են բուհի սոցիալական գործառույթների շրջանակը: Բուհն այլևս միայն մասնագիտական գիտելիքների փոխանցման և որակավորման ձեռքբերման հաստատություն չէ: Այն միաժամանակ կրթական, մշակութային, հաղորդակցական, մասնագիտական և սոցիալական միջավայր է, որտեղ ուսանողը յուրացնում է հասարակական ու մասնագիտական դերեր, ձևավորում արժեքային կողմնորոշումներ, հաղորդակցական փորձ, մասնագիտական ինքնություն, սոցիալական պատասխանատվություն և համալսարանական համայնքին պատկանելիության զգացում:

Սոցիալականացման գործընթացի բազմագործոն բնույթը պայմանավորում է դրա նպատակային կառավարման անհրաժեշտությունը: Բուհում ուսանողների սոցիալականացումը տեղի է ունենում դասընթացների, ուսանող–դասախոս և ուսանող–ուսանող հարաբերությունների, գիտահետազոտական աշխատանքի, մասնագիտական պրակտիկայի, ուսանողական ինքնակառավարման, մշակութային ու կամավորական գործունեության, համայնքային կապերի և թվային հաղորդակցության պայմաններում: Հետևաբար նշված ազդեցությունների տարանջատված կամ իրավիճակային կառավարումը չի կարող ապահովել սոցիալականացման ամբողջական արդյունք:

Ու. Բրոնֆենբրենների էկոլոգիական տեսությունը անձի զարգացումը մեկնաբանում է փոխկապակցված միջավայրերի ազդեցության և փոխազդեցության շրջանակում [**1**]: Ջ. Ուեյդմանի բարձրագույն կրթության սոցիալականացման հայեցակարգում ուսանողի նախնական փորձը, կրթական հաստատության կազմակերպական պայմանները և սոցիալական փոխազդեցությունները կապվում են նրա սոցիալական և մասնագիտական զարգացման հետ [**2**]: Հետագայում Ջ. Ուեյդմանի և Լ. ԴեԱնջելոյի խմբագրած աշխատությունում սոցիալականացման տեսական շրջանակն ընդլայնվում է՝ ներառելով ժամանակակից բարձրագույն կրթության բազմազան միջավայրերը, ուսանողական ինքնության և մասնագիտական զարգացման խնդիրները [**3**]:

Ուսանողների ներգրավվածության ժամանակակից հետազոտությունները ևս ուշադրությունը տեղափոխում են ուսանողի և կրթական հաստատության փոխազդեցության վրա: Է. Կահուն և Կ. Նելսոնը ուսանողական հաջողության ձևավորումը կապում են «կրթական միջերեսի» հետ, որտեղ փոխազդում են ուսանողի անհատական առանձնահատկությունները և ինստիտուցիոնալ պայմանները [**4**]:

Նշված տեսական զարգացումները հիմք են տալիս սոցիալականացումը դիտարկելու ոչ թե որպես ինքնաբերաբար ընթացող հարմարում կամ առանձին դաստիարակչական միջոցառումների արդյունք, այլ որպես նպատակադրվող, կազմակերպվող, աջակցվող, գնահատվող և հետադարձ կապով շարունակաբար ճշգրտվող կառավարչական-մանկավարժական գործընթաց:

Հետազոտության նպատակն է տեսականորեն հիմնավորել և համակարգել բուհում ուսանողների սոցիալականացման կառավարման հիմնական մեխանիզմները և մշակել սոցիալականացման արդյունքների գնահատման փոխկապակցված չափանիշների համակարգ:

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՄԵԹՈԴՆԵՐԸ

Հետազոտությունն ունի տեսական-վերլուծական բնույթ:

Մեթոդաբանական հիմքը կազմում են համակարգային, էկոլոգիական, ուսանողակենտրոն, կարողունակահեն և մասնակցային մոտեցումները: Կիրառվել են գիտական գրականության տեսական և համեմատական վերլուծության, ընդհանրացման, համակարգման, դասակարգման, կառուցվածքային-գործառական վերլուծության և տեսական սինթեզի մեթոդները:

Համակարգային մոտեցումը հնարավորություն է տալիս սոցիալականացման կառավարումը դիտարկել որպես նպատակների, սուբյեկտների, միջավայրերի, կառավարչական գործողությունների, մեխանիզմների, հետադարձ կապի և արդյունքների փոխկապակցված ամբողջություն:

Էկոլոգիական մոտեցումը հնարավորություն է տալիս բացահայտել ուսանողի զարգացման և բուհական, ընտանեկան, մասնագիտական, համայնքային ու թվային միջավայրերի միջև փոխազդեցությունը [**1**]:

Ուսանողակենտրոն մոտեցման շրջանակում ուսանողը դիտարկվում է ոչ միայն որպես սոցիալականացման ազդեցությունների հասցեատեր, այլև որպես սեփական զարգացման և բուհական միջավայրի ձևավորման ակտիվ սուբյեկտ:

Կարողունակահեն մոտեցումը սոցիալականացման արդյունքները կապում է ուսանողի՝ հաղորդակցվելու, համագործակցելու, սոցիալական և մասնագիտական իրավիճակներում որոշումներ ընդունելու, պատասխանատվություն ստանձնելու և ինքնուրույն գործելու կարողությունների զարգացման հետ:

Մասնակցային մոտեցումը լրացնում է այդ տրամաբանությունը՝ կարևորելով ուսանողների մասնակցությունը որոշումների ընդունմանը, կրթական գործընթացների նախագծմանը և համալսարանական կյանքի կազմակերպմանը [**6**]:

Նշված մեթոդաբանական մոտեցումների համադրումը հիմք է տվել սոցիալականացման կառավարման մեխանիզմները տարբերակելու ըստ այն հիմնական գործառույթների, որոնց միջոցով բուհական կառավարման նպատակները վերածվում են կազմակերպական և մանկավարժական գործողությունների:

ԲՈՒՀՈՒՄ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԻ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄՆԵՐԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ

Գիտական տեսանկյունից կարևոր է տարբերակել կառավարման համակարգի կառուցվածքային տարրերը և դրա գործարկման մեխանիզմները: Առաջինները պատասխանում են այն հարցին, թե ինչից է կազմված կառավարման համակարգը, իսկ մեխանիզմները՝ ինչպիսի կազմակերպական, մանկավարժական և հաղորդակցական փոխազդեցությունների միջոցով է ապահովվում դրա գործնական գործունեությունը:

Այս համատեքստում սոցիալականացման կառավարման մեխանիզմը սահմանում ենք որպես կազմակերպական պայմանների, կառավարչական գործողությունների, մանկավարժական միջոցների, դերակատարների փոխազդեցության և հետադարձ կապի փոխկապակցված համակարգ, որի միջոցով ապահովվում են սոցիալականացման նպատակների գործնական իրականացումը և արդյունքների շարունակական ճշգրտումը:

Կառավարման մեխանիզմները, հետևաբար, ոչ թե միմյանցից անկախ գործողություններ կամ միջոցառումներ են, այլ փոխլրացնող գործառական օղակներ: Դրանց համադրված գործունեությունը սոցիալականացման կառավարումը վերածում է շարունակական ցիկլի՝ ռազմավարական նպատակադրումից և կազմակերպումից մինչև արդյունքների գնահատում, հետադարձ կապ և կառավարչական ճշգրտում: Այս համակարգում յուրաքանչյուր մեխանիզմ իրականացնում է առանձնահատուկ գործառույթ, սակայն սոցիալականացման վերջնական արդյունքը ձևավորվում է դրանց փոխազդեցության պայմաններում:

ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼ-ԿԱՌԱՎԱՐՉԱԿԱՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄ

Ինստիտուցիոնալ-կառավարչական մեխանիզմը սոցիալականացման կառավարման ամբողջ համակարգի կազմակերպական հիմքն է: Դրա հիմնական գործառույթը սոցիալականացման քաղաքականության ռազմավարական կազմակերպումը, համակարգումը և ինստիտուցիոնալ ապահովումն է:

Այն ենթադրում է սոցիալականացման նպատակների ընդգրկում բուհի զարգացման ռազմավարության և համապատասխան ծրագրերի մեջ, կառավարչական խնդիրների հստակեցում, պատասխանատվության բաշխում և տարբեր ստորաբաժանումների գործունեության համաձայնեցում:

Սոցիալականացման պատասխանատվությունը չի կարող կենտրոնանալ միայն որևէ մեկ ստորաբաժանման կամ պաշտոնատար անձի գործունեության շրջանակում: Գործընթացին ուղղակի կամ անուղղակի մասնակցություն ունեն ֆակուլտետները, ամբիոնները, ուսանողական կառույցները, կարիերայի կենտրոնները, որակի ապահովման ստորաբաժանումները, սոցիալական և հոգեբանական աջակցության ծառայությունները, գրադարանը, միջազգային համագործակցության կառույցները և բուհի այլ ծառայություններ:

Ինստիտուցիոնալ մեխանիզմի արդյունավետության էական պայման է նաև կառավարման տարբեր մակարդակների միջև տեղեկատվական կապի ապահովումը: Ուսանողների կարիքների, դժվարությունների, մասնակցության և բուհական փորձի վերաբերյալ տվյալները պետք է ոչ միայն հավաքագրվեն, այլև վերածվեն իրական կառավարչական որոշումների: Հետևաբար ինստիտուցիոնալ-կառավարչական մեխանիզմի նշանակությունը սոցիալականացման առանձին և երբեմն իրավիճակային նախաձեռնությունները բուհի ընդհանուր սոցիալական և կրթական քաղաքականության համակարգված բաղադրիչի վերածելն է:

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿՐԹԱԿԱՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄ

Ուսումնակրթական մեխանիզմի առանձնահատկությունն այն է, որ սոցիալականացման նպատակները ներառվում են մասնագիտական կրթության բովանդակության և ուսուցման կազմակերպման գործընթացում: Սոցիալականացումը տվյալ դեպքում չի սահմանափակվում արտաուսումնական կամ դաստիարակչական գործունեությամբ: Դասընթացը, սեմինարը, նախագիծը, հետազոտական աշխատանքը, թիմային առաջադրանքը, մասնագիտական պրակտիկան և խնդիրների համատեղ լուծումը նույնպես սոցիալական փորձի ձևավորման միջավայրեր են:

Ուսումնակրթական մեխանիզմը ենթադրում է այնպիսի ուսուցման մեթոդների, ձևերի և տեխնոլոգիաների կիրառում, որոնք մասնագիտական գիտելիքների յուրացմանը զուգահեռ զարգացնում են հաղորդակցությունը, համագործակցությունը, պատասխանատվությունը, որոշումների ընդունումը, խնդիրների լուծումը, մասնագիտական էթիկան, քննադատական մտածողությունը և ինքնուրույնությունը: Այդ նպատակով կիրառելի են նախագծային և խնդիրահեն ուսուցումը, համագործակցային առաջադրանքները, մասնագիտական իրավիճակների վերլուծությունը, բանավեճերը, հետազոտական աշխատանքները և ռեֆլեքսիվ առաջադրանքները:

Այս մեխանիզմի առանցքային արդյունքը մասնագիտական գիտելիքների և սոցիալական ու մասնագիտական կարողունակությունների **ոչ** թե զուգահեռ, այլ փոխկապակցված զարգացումն է:

ՄԻՋԱՎԱՅՐԱՅԻՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄ

Միջավայրային մեխանիզմի կառավարման առարկան միայն ուսանողը չէ, այլև այն համալսարանական միջավայրը, որտեղ իրականացվում է նրա սոցիալականացումը:

Մեխանիզմը ենթադրում է համագործակցային, ներառական, հոգեբանորեն անվտանգ և փոխադարձ հարգանքի վրա հիմնված կազմակերպական մշակույթի նպատակային ձևավորում:

Սոցիալականացնող միջավայրը պետք է ուսանողին ընձեռի ոչ միայն բուհական կյանքում ֆիզիկական ներկայության, այլև իրական մասնակցության, կարծիքի արտահայտման, նախաձեռնությունների իրականացման, հարաբերությունների կառուցման, խմբային պատկանելիության և ինքնադրսևորման հնարավորություններ: Պատկանելիության վերաբերյալ ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ համալսարանի հետ կապի զգացումը բազմաչափ երևույթ է և առնչվում է հասակակիցների, աշխատակիցների և հաստատության հետ հարաբերություններին, անվտանգության, ընդունվածության, արժեքավորված լինելու և բազմազանության ընկալումներին [**7**; **8**]:

Ուստի միջավայրային կառավարման նպատակը ուսանողին արդեն իսկ գոյություն ունեցող պայմաններին պարզապես հարմարեցնելը չէ: Անհրաժեշտության դեպքում կառավարչական ներգործության առարկա պետք է դառնան նաև հենց բուհական միջավայրի այն պայմանները, որոնք դժվարացնում են ուսանողի մասնակցությունը, ինտեգրումը և պատկանելիությունը:

ՄԵՆԹՈՐԱԿԱՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄ

Մենթորական մեխանիզմն ապահովում է սոցիալականացման գործընթացի անհատականացված աջակցությունը:

Ուսանողների կարիքները նույնական չեն. տարբեր են նրանց նախնական կրթական փորձը, սոցիալական կապերը, հաղորդակցական հմտությունները, մասնագիտական կողմնորոշումները և աջակցության պահանջները: Այդ պատճառով սոցիալականացման ընդհանուր կազմակերպական քաղաքականությունը պետք է լրացվի անհատական և փոքր խմբային ուղեկցման հնարավորություններով: Մենթորական աջակցությունը կարող է ներառել դասախոս-մենթորի աշխատանքը, ակադեմիական խորհրդատվությունը, բարձր կուրսերի ուսանողների կողմից իրականացվող հասակակիցների մենթորությունը, կարիերային խորհրդատվությունը և մասնագիտական ոլորտի ներկայացուցիչների հետ կապը: Հասակակիցների մենթորության ուսումնասիրությունները վկայում են դրա ներառական ներուժի մասին, հատկապես բարձրագույն կրթություն նոր մուտք գործող ուսանողների շրջանում [**9**]:

Մենթորության կառավարչական նպատակը ուսանողի փոխարեն խնդիրների լուծումը չէ: Ընդհակառակը, աջակցությունը պետք է կազմակերպվի այնպես, որ աստիճանաբար նվազի արտաքին օգնությունից կախվածությունը և զարգանան ուսանողի ինքնուրույնությունը, ինքնավստահությունը, որոշումներ ընդունելու և սեփական կրթական ու մասնագիտական ուղին կառավարելու կարողությունները:

ՄԱՍՆԱԿՑԱՅԻՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄ

Մասնակցային մեխանիզմի առանցքային գաղափարն այն է, որ ուսանողը սոցիալականացման կառավարման գործընթացում հանդես է գալիս ոչ միայն որպես կառավարչական և մանկավարժական ազդեցության հասցեատեր, այլև որպես որոշումների, նախաձեռնությունների և փոփոխությունների մասնակից:

Այն իրականացվում է ուսանողական ինքնակառավարման, խորհրդակցությունների, աշխատանքային խմբերի, ծրագրերի համատեղ նախագծման, որակի ապահովման գործընթացներում մասնակցության, հետադարձ կապի և ուսանողական նախաձեռնությունների միջոցով: Կ. Բովիլի համաստեղծման մոտեցումը ցույց է տալիս, որ ուսանողների մասնակցությունը կարող է դուրս գալ սովորական ներգրավվածության սահմաններից և հասնել ուսանող–դասախոս հարաբերությունների, համատեղ որոշումների և պատասխանատվության ավելի բարձր մակարդակի [**6**]: Մասնակցային մեխանիզմը, այսպիսով, սոցիալականացման կառավարման ավանդական ուղղահայաց հարաբե-

րությունները լրացնում է հորիզոնական համագործակցությամբ:

Այս տրամաբանությամբ բուհը սոցիալականացման գործընթացը կազմակերպում է ոչ միայն «ուսանողի համար», այլև «ուսանողի հետ»:

ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ-ԳՈՐԾԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄ

Համայնքային-գործընկերային մեխանիզմը սոցիալականացման տարածքը դուրս է բերում համալսարանի ներքին սահմաններից և այն կապում իրական հասարակական ու մասնագիտական միջավայրերի հետ:

Այն ներառում է համագործակցություն գործատուների, մասնագիտական միավորումների, հասարակական կազմակերպությունների, համայնքային կառույցների, շրջանավարտների, մշակութային և գիտական հաստատությունների և այլ գործընկերների հետ:

Մասնագիտական պրակտիկաները, համայնքային նախագծերը, կամավորական գործունեությունը, սոցիալական նախաձեռնությունները և գործատուների հետ համատեղ ծրագրերը հնարավորություն են տալիս ուսանողին իրական պայմաններում փորձարկել այն սոցիալական և մասնագիտական դերերը, որոնք հետագայում պետք է իրականացնի մասնագիտական ու հասարակական գործունեության ընթացքում:

Համայնքային-գործընկերային մեխանիզմի հիմնական գործառույթը, հետևաբար, բուհական սոցիալականացումը իրական հասարակական և մասնագիտական մասնակցության փորձի հետ կապելն է:

Այդպիսի փորձը կարող է նպաստել ոչ միայն մասնագիտական ինքնության, այլև սոցիալական պատասխանատվության, նախաձեռնողականության և քաղաքացիական մասնակցության զարգացմանը:

ԹՎԱՅԻՆ-ՀԱՂՈՐԴԱԿՑԱԿԱՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄ

Թվային փոխակերպման պայմաններում ուսանողի սոցիալական փորձի զգալի մասը ձևավորվում է առցանց և հիբրիդային միջավայրերում: Հետևաբար թվային սոցիալականացումը չի կարող դիտարկվել որպես ընդհանուր սոցիալականացման երկրորդական կամ տեխնիկական բաղադրիչ:

Թվային-հաղորդակցական մեխանիզմը ներառում է կրթական թվային համայնքների նպատակային կազմակերպումը, առցանց համագործակցության մշակույթի զարգացումը, թվային ինքնության գիտակցված ձևավորումը, տեղեկատվության քննադատական գնահատումը, անձնական տվյալների պաշտպանությունը, թվային էթիկայի պահպանումը և առցանց հաղորդակցության պատասխանատվությունը:

Այս մեխանիզմի կառավարչական խնդիրը տեխնոլոգիաների կիրառման ծավալը պարզապես մեծացնելը չէ: Այն ենթադրում է մարդկակենտրոն, ներառական, անվտանգ և համագործակցային թվային միջավայրի ձևավորում:

UNESCO-ի թվային կրթության փոխակերպման շրջանակում ևս թվային զարգացումը ներկայացվում է կառավարման և առաջնորդության, կարողությունների ու մշակույթի, ենթակառուցվածքի, բովանդակության, տվյալների և ապացույցների փոխկապակցված համակարգում [**10**]:

Ուստի թվային մեխանիզմի արդյունավետության էական ցուցանիշը ոչ թե միայն բուհի տեխնոլոգիական հագեցվածությունն է, այլ այն, թե որքանով է թվային միջավայրը նպաստում ուսանողի պատասխանատու մասնակցությանը, համագործակցությանը, անվտանգությանը և սոցիալական ներառմանը:

ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ-ՃՇԳՐՏՈՂ ՄԵԽԱՆԻԶՄ

Մշտադիտարկման-ճշգրտող մեխանիզմը սոցիալականացման կառավարումը դարձնում է հետադարձ կապով ապահովված և շարունակաբար կատարելագործվող գործընթաց: Դրա շրջանակում գնահատվում են ոչ միայն սոցիալականացման վերջնական արդյունքները, այլև գործընթացի ընթացքը, ուսանողների մասնակցության մակարդակը, աջակցության կարիքները, պատկանելիության և ինտեգրման դժվարությունները, առաջացող ռիսկերը և իրականացվող ծրագրերի արդյունավետությունը:

Մշտադիտարկման գործիքներ կարող են լինել հարցումները, ինքնագնահատման մեթոդները, դիտարկումները, ֆոկուս-խմբերը, անհատական հարցազրույցները, ուսանողական հետադարձ կապը և կրթական տվյալների վերլուծությունը:Սակայն սոցիալականացման մշտադիտարկումը չպետք է վերածվի ուսանողի անձնական կյանքի կամ վարքագծի վարչական վերահսկողության: Դրա հիմնական նպատակը այնպիսի տվյալների ստացումն է, որոնք հնարավորություն կտան վաղ բացահայտել սոցիալականացման դժվարությունները, բարելավել աջակցության համակարգերը և ճշգրտել կառավարչական գործողությունները:

Հետևաբար մշտադիտարկումը կառավարման ցիկլի վերջնական կետը չէ: Դրա արդյունքները հետադարձ կապի միջոցով վերադառնում են նպատակադրման, պլանավորման և կազմակերպման փուլեր՝ ապահովելով գործընթացի շարունակական կատարելագործումը:

Այսպիսով, ներկայացված ութ մեխանիզմները կարելի է դիտարկել որպես սոցիալակա-

նացման կառավարման փոխկապակցված գործառական համակարգ, որտեղ՝

- ինստիտուցիոնալ-կառավարչական մեխանիզմն ապահովում է ռազմավարական և կազմակերպական համակարգումը,
- ուսումնակրթականը՝ սոցիալականացման ինտեգրումը կրթական գործընթացին,
- միջավայրայինը՝ սոցիալականացնող պայմանների զարգացումը,
- մենթորականը՝ անհատականացված աջակցությունը,
- մասնակցայինը՝ ուսանողի սուբյեկտային և գործընկերային դիրքը,
- համայնքային-գործընկերայինը՝ իրական սոցիալական ու մասնագիտական միջավայրերի հետ կապը,
- թվային-հաղորդակցականը՝ պատասխանատու սոցիալականացումը թվային և հիբրիդային տարածքներում,
- մշտադիտարկման-ճշգրտողը՝ գնահատումը, հետադարձ կապը և կառավարչական կատարելագործումը:

ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԻ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՉԱՓԱՆԻՇՆԵՐԸ

Կառավարման մեխանիզմների առկայությունն ինքնին դեռևս չի վկայում սոցիալականացման արդյունավետության մասին: Դրանց արդյունավետությունը պետք է գնահատվի այն որակական փոփոխություններով, որոնք արտահայտվում են ուսանողի ակադեմիական, սոցիալական, արժեքային և մասնագիտական զարգացման մեջ: Հետևաբար գնահատման չափանիշները պետք է բնութագրեն ոչ թե իրականացված միջոցառումների քանակը կամ մասնակցության ձևական ցուցանիշները, այլ ուսանողի սոցիալականացման որակական արդյունքները:

Առաջարկվում են հետևյալ փոխկապակցված չափանիշները:

- **Հարմարման և ինտեգրման չափանիշ**

Բնութագրում է ուսանողի՝ բուհական կյանքի կազմակերպական և ակադեմիական պահանջներում կողմնորոշվելու, կրթական միջավայրին հարմարվելու, ուսումնական և արտաուսումնական գործունեության մեջ ներգրավվելու, սոցիալական կապեր ստեղծելու և անհրաժեշտ աջակցության աղբյուրները ճանաչելու կարողությունը:

- **Հաղորդակցական-համագործակցային չափանիշ**

Բացահայտում է ուսանողի՝ երկխոսություն վարելու, թիմում աշխատելու, պարտականություններ ստանձնելու, այլ տեսակետներ լսելու և ընդունելու, համատեղ որոշումներ կայացնելու և կոնֆլիկտային իրավիճակները կառուցողականորեն կարգավորելու կարողությունը:

- **Արժեքային-քաղաքացիական չափանիշ**

Ներառում է սոցիալական պատասխանատվությունը, նախաձեռնողականությունը, հանրային արժեքների գիտակցումը, մարդկանց և մշակութային տարբերությունների նկատմամբ հարգանքը, էթիկական վարքագիծը և համայնքային ու հասարակական գործունեությանը մասնակցելու պատրաստակամությունը:

- **Մասնագիտական ինքնության չափանիշ**

Արտահայտում է ընտրած մասնագիտության սոցիալական և անձնական իմաստի գիտակցումը, մասնագիտական արժեքների և էթիկական նորմերի ընդունումը, մասնագիտական համայնքի հետ նույնականացումը և սեփական կարիերային զարգացման նպատակների աստիճանական հստակեցումը:

- **Թվային-սոցիալական չափանիշ**

Բնութագրում է ուսանողի՝ թվային միջավայրում անվտանգ, էթիկական և պատասխանատու հաղորդակցվելու ու համագործակցելու, տեղեկատվությունը քննադատաբար գնահատելու, անձնական տվյալները պաշտպանելու և սեփական թվային ինքնությունը գիտակցված կառավարելու կարողությունը:

- **Ռեֆլեքսիվ-ինքնակարգավորման չափանիշ**

Բացահայտում է ուսանողի՝ սեփական գործունեությունը և սոցիալական վարքագիծը վերլուծելու, նպատակներ սահմանելու, արդյունքները գնահատելու, հետադարձ կապն ընդունելու և դրա հիման վրա անհրաժեշտության դեպքում սեփական գործողություններն ու վարքը ճշգրտելու կարողությունը:

- **Բուհական պատկանելիության չափանիշ**

Արտահայտում է ուսանողի՝ համալսարանական համայնքի լիարժեք անդամ լինելու, այդ միջավայրում ընդունված, ճանաչված, աջակցված, հարգված և արժեքավոր լինելու սուբյեկտիվ ընկալումը:

Պատկանելիության ժամանակակից ուսումնասիրությունները այն ներկայացնում են որպես բարձրագույն կրթության բազմաչափ երևույթ, որը կապված է հասակակիցների, աշխատակիցների և հաստատության հետ կապերի, անվտանգության, ընդունվածության, արժեքավորված լինելու, բազմազանության և ներառման հետ [**7**; **8**]:

Այս չափանիշների համակցված կիրառումը հնարավորություն է տալիս սոցիալականացման արդյունքը գնահատել ոչ միայն արտաքին վարքային փոփոխություններով, այլև հարաբերությունների, ինքնընկալման, արժեքների, մասնագիտական ինքնության, պատկանելիության և ինքնակարգավորման զարգացման տեսան-

կյունից:Միաժամանակ պետք է ընդգծել, որ հոդվածի տեսական-վերլուծական բնույթով պայմանավորված՝ առաջարկվող չափանիշները ներկայացվում են որպես հետագա էմպիրիկ ուսումնասիրությունների համար տեսական գնահատման շրջանակ: Յուրաքանչյուր չափանիշի չափելի ցուցանիշները, մակարդակները և համապատասխան ախտորոշիչ գործիքները պահանջում են առանձին մշակում և փորձարարական վավերացում:

ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄՆԵՐԻ ԵՎ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՉԱՓԱՆԻՇՆԵՐԻ ՓՈԽԿԱՊԱԿՑՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Առաջարկվող կառավարման մեխանիզմները և գնահատման չափանիշները կազմում են փոխկապակցված համակարգ, սակայն դրանց միջև **մեկ մեխանիզմ – մեկ արդյունք** ուղղակի համապատասխանություն չկա: Օրինակ՝ մենթորական մեխանիզմը կարող է միաժամանակ նպաստել ուսանողի հարմարմանը, բուհական պատկանելիությանը, մասնագիտական ինքնությանը և ինքնակարգավորմանը:

Մասնակցային մեխանիզմը կարող է ազդեցություն ունենալ հաղորդակցական-համագործակցային, արժեքային-քաղաքացիական, պատկանելիության և ռեֆլեքսիվ-ինքնակարգավորման արդյունքների վրա:

Ուսումնակրթական մեխանիզմը կարող է միաժամանակ նպաստել մասնագիտական ինքնության, հաղորդակցական կարողությունների, պատասխանատվության և ինքնակարգավորման զարգացմանը:

Միջավայրային մեխանիզմը հատկապես նշանակալի է հարմարման, ինտեգրման և պատկանելիության համար, սակայն կարող է անուղղակիորեն ազդեցություն ունենալ նաև մասնակցության և հաղորդակցության վրա:

Այս փոխկապակցվածությունը կարևոր է, քանի որ սոցիալականացման արդյունքը բազմագործոն բնույթ ունի և չի կարող բացատրվել որևէ մեկ միջոցառմամբ կամ կառավարչական մեխանիզմով:

Կառավարման ընդհանուր տրամաբանությունը կարելի է ներկայացնել հետևյալ կերպ՝ կառավարման նպատակներ → մեխանիզմների փոխկապակցված համակարգ → ուսանողի սոցիալական փորձ → չափանիշներով գնահատվող արդյունքներ → հետադարձ կապ → կառավարչական ճշգրտում → սոցիալականացման պայմանների կատարելագործում:

Այս շղթան սոցիալականացման կառավարումը վերածում է ոչ թե միջոցառումների պարզ շարքի, այլ գնահատելի, հետադարձ կապով կարգավորվող և շարունակաբար կատարելագործվող կառավարչական գործընթացի:

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՈՐՈՒՅԹԸ

Հետազոտության գիտական նորույթը ոչ թե ներկայացված կառավարման մեխանիզմներից յուրաքանչյուրի առանձին նոր լինելու պնդման, այլ դրանց տեսական համակարգման և միասնական գործառական կառուցվածքում փոխկապակցման մեջ է:

Առաջարկվում է սոցիալականացման կառավարման ութ փոխկապակցված մեխանիզմների համակարգ, որը մեկ կառավարչական տրամաբանության մեջ համադրում է ռազմավարական կառավարումը, կրթական գործընթացը, համալսարանական միջավայրի զարգացումը, անհատականացված աջակցությունը, ուսանողական մասնակցությունը, արտաքին գործընկերությունը, թվային փոխգործակցությունը և մշտադիտարկման ու հետադարձ կապի հիման վրա իրականացվող կառավարչական ճշգրտումը:

Հեղինակային համակարգման երկրորդ առանձնահատկությունը կառավարման մեխանիզմները սոցիալականացման բազմաչափ արդյունքային չափանիշների հետ փոխկապակցելն է: Այս համակարգում հարմարումը չի դիտարկվում որպես սոցիալականացման վերջնական արդյունք, այլ որպես ավելի ընդարձակ սոցիալականացման գործընթացի բաղադրիչ՝ հաղորդակցության, արժեքային կողմնորոշումների, մասնագիտական ինքնության, թվային պատասխանատվության, պատկանելիության և ինքնակարգավորման հետ միասին: Հոդվածում առաջադրվող առանցքային հայեցակարգային դրույթն արտահայտվում է հետևյալ փոխկապակցվածությամբ՝ «ուսանողի զարգացում ↔ սոցիալականացնող միջավայրի զարգացում»:

Դրա համաձայն՝ սոցիալականացման կառավարման ընթացքում փոփոխության և զարգացման առարկան միայն ուսանողը չէ: Բուհը ևս պետք է մշտապես վերանայի և կատարելագործի իր կառավարման մեխանիզմները, հաղորդակցական մշակույթը, մասնակցության հնարավորությունները, աջակցության համակարգերը, ֆիզիկական և թվային միջավայրերը՝ արձագանքելով ուսանողների բազմազան և փոփոխվող կարիքներին:

Այս իմաստով սոցիալականացման կառավարումը ձեռք է բերում փոխակերպող բնույթ, քանի որ դրա արդյունքն արտահայտվում է միաժամանակ ուսանողի զարգացման և սոցիալականացնող կրթական միջավայրի որակական փոփոխության մեջ:

ՔՆՆԱՐԿՈՒՄ

Ուսանողների սոցիալականացման վերաբերյալ տեսական մոտեցումների համադրումը ցույց է տալիս գիտական ընկալումների աստիճանական ընդլայնում:

Եթե սոցիալականացման ավելի վաղ հայեցակարգերում հիմնական ուշադրությունը կենտ-

րոնանում էր հաստատության նորմերի, դերերի և արժեքների յուրացման վրա, ապա ժամանակակից մոտեցումներում ավելի մեծ նշանակություն են ստանում ուսանող–միջավայր փոխազդեցությունը, սոցիալական կապերը, ինքնությունը, ներգրավվածությունը, պատկանելիությունը և մասնակցությունը [**2**; **3**; **7**]:

Առաջին կարևոր տեղաշարժը կարելի է բնութագրել որպես անցում միակողմանի հարմարումից դեպի փոխադարձ հարմարեցում և զարգացում:

Վ. Տինտոյի ինստիտուցիոնալ գործողությունների վերաբերյալ մոտեցումը ցույց է տալիս, որ ուսանողի հաջողությունը և կրթության շարունակականությունը չեն կարող դիտարկվել բացառապես որպես ուսանողի անհատական պատասխանատվություն. հաստատությունն ինքը ևս պետք է ստեղծի դրանց նպաստող պայմաններ [**5**]: Կահուի և Նելսոնի մոտեցումը նույնպես կարևորում է ուսանողի և հաստատության փոխազդեցության դինամիկան [**4**]: Սա սոցիալականացման կառավարման համար սկզբունքային նշանակություն ունի, քանի որ սոցիալականացման դժվարությունները միշտ չէ, որ պետք է մեկնաբանել որպես ուսանողի «անբավարար հարմարվածություն»: Դրանք կարող են ցույց տալ նաև բուհական միջավայրի կազմակերպական, հաղորդակցական կամ ներառական խնդիրներ:

Երկրորդ նշանակալի տեղաշարժը կատարվում է ներգրավվածությունից դեպի մասնակցություն և համաստեղծում:

Ուսանողը կարող է ներգրավված լինել բազմաթիվ միջոցառումներում, սակայն այդ ներգրավվածությունն ինքնին դեռևս չի նշանակում ազդեցություն համալսարանական կյանքի և որոշումների վրա: Համաստեղծման մոտեցումը մասնակցությունը կապում է փոխադարձ պատասխանատվության, երկխոսության և որոշումների վրա իրական ազդեցության հետ [**6**]:

Երրորդ տեղաշարժն արտահայտվում է հարմարումից դեպի պատկանելիություն ընդլայնմամբ:

Հարմարումը ցույց է տալիս, թե որքանով է ուսանողը կարողանում գործել տվյալ միջավայրում, մինչդեռ պատկանելիությունն արտահայտում է, թե որքանով է նա իրեն այդ միջավայրի ընդունված, ճանաչված և արժեքավոր անդամ զգում: Այդ պատճառով պատկանելիությունը սոցիալականացման արդյունքների գնահատման ինքնուրույն չափանիշ դիտարկելը տեսականորեն հիմնավորված է [**7**; **8**]:

Չորրորդ փոփոխությունն առնչվում է թվային սոցիալականացման ընդլայնմանը:

Ֆիզիկական համալսարանական տարածքն այլևս սոցիալականացման միակ միջավայրը չէ: Թվային ուսուցումը, առցանց հաղորդակցությունը, սոցիալական հարթակները և հիբրիդային կրթական համայնքները ձևավորում են նոր սոցիալական փորձ, որը պահանջում է սոցիալականացման կառավարման ֆիզիկական և թվային տարածքների փոխկապակցում [**10**]:

Այսպիսով, սոցիալականացման կառավարման հիմնական հարցադրումը՝ «ինչպե՞ս իրականացնել ուսանողի հարմարումը բուհին» մոտեցումից տեղափոխվում է ավելի ընդգրկուն հարցի՝ «ինչպե՞ս կազմակերպել ուսանողի և նրան սոցիալականացնող բուհական միջավայրի փոխադարձ զարգացումը»**:**

ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Առաջարկվող մեխանիզմների և գնահատման չափանիշների համակարգը կարող է կիրառվել բուհերի սոցիալականացման քաղաքականության մշակման և գնահատման, առաջին կուրսեցիների աղապտացիոն ծրագրերի կատարելագործման, մենթորական համակարգերի նախագծման, ուսանողական ինքնակառավարման զարգացման, կրթական ծրագրերում սոցիալական և մասնագիտական կարողունակությունների ինտեգրման, բուհ–գործատու–համայնք համագործակցության կազմակերպման և ուսանողական փորձի մշտադիտարկման ընթացքում:

Այն կարող է կիրառվել նաև որպես կառավարչական ինքնագնահատման հիմք՝ պարզելու համար, թե տվյալ բուհում սոցիալականացման որ մեխանիզմներն են զարգացած, որոնք են մասնակիորեն գործում, և որտեղ կան համակարգման կամ աջակցության բացեր:

Առաջարկվող չափանիշները կարող են հիմք ծառայել հետագա էմպիրիկ ուսումնասիրություններում համապատասխան ցուցանիշների, հարցաթերթիկների, ինքնագնահատման սանդղակների, դիտարկման քարտերի և փորձագիտական գնահատման գործիքների մշակման համար:

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՈՒՄՆԵՐԸ

Ներկայացված մեխանիզմների և գնահատման չափանիշների համակարգը մշակվել է տեսական վերլուծության, համադրման և համակարգման հիման վրա: Հետևաբար դրանց արդյունավետությունը տվյալ ուսումնասիրության շրջանակում չի ստուգվել էմպիրիկ կամ փորձարարական ճանապարհով:

Սա անհրաժեշտ է հաշվի առնել առաջարկվող համակարգի կիրառման ժամանակ:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Բուհում ուսանողների սոցիալականացումը նպատակահարմար է դիտարկել որպես կառավարվող, բազմագործոն, բազմամակարդակ և շարունակական սոցիալ-մանկավարժա-

կան գործընթաց, այլ ոչ միայն որպես բուհական միջավայրին հարմարվելու փուլ:

2. Սոցիալականացման կառավարման մեխանիզմը կազմակերպական պայմանների, կառավարչական գործողությունների, մանկավարժական միջոցների, դերակատարների փոխազդեցության և հետադարձ կապի համակարգ է, որի միջոցով սոցիալականացման նպատակները վերածվում են գործնական գործողությունների:

3. Սոցիալականացման արդյունավետ կառավարումն ապահովվում է ինստիտուցիոնալ-կառավարչական, ուսումնակրթական, միջավայրային, մենթորական, մասնակցային, համայնքային-գործընկերային, թվային-հաղորդակցական և մշտադիտարկման-ճշգրտող մեխանիզմների փոխկապակցված գործունեությամբ:

4. Սոցիալականացման արդյունքները նպատակահարմար է գնահատել հարմարման և ինտեգրման, հաղորդակցական-համագործակցային, արժեքային-քաղաքացիական, մասնագիտական ինքնության, թվային-սոցիալական, ռեֆլեքսիվ-ինքնակարգավորման և բուհական պատկանելիության չափանիշների ամբողջությամբ:

5. Առաջարկվող մոտեցման առանցքային դրույթը «ուսանողի զարգացում ↔ սոցիալականացնող միջավայրի զարգացում» փոխկապակցվածությունն է: Այն սոցիալականացման կառավարումը դարձնում է երկկողմանի գործընթաց, որտեղ ուսանողի զարգացմանը զուգահեռ կատարելագործվում է նաև նրա սոցիալականացումն ապահովող բուհական միջավայրը:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. **Bronfenbrenner U.** *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design.* – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979.
2. **Weidman J. C.** Undergraduate Socialization: A Conceptual Approach // Smart J. C. (Ed.). *Higher Education: Handbook of Theory and Research.* – Vol. 5. – New York: Agathon Press, 1989. – P. 289–322.
3. **Weidman J. C., DeAngelo L.** (Eds.). *Socialization in Higher Education and the Early Career: Theory, Research and Application.* – Cham: Springer, 2020. – 323 p. – DOI: 10.1007/978-3-030-33350-8.
4. **Kahu E. R., Nelson K.** Student Engagement in the Educational Interface: Understanding the Mechanisms of Student Success // *Higher Education Research & Development.* – 2018. – Vol. 37, No. 1. – P. 58–71. – DOI: 10.1080/07294360.2017.1344197.
5. **Tinto V.** *Completing College: Rethinking Institutional Action.* – Chicago: University of Chicago Press, 2012.
6. **Bovill C.** Co-creation in Learning and Teaching: The Case for a Whole-Class Approach in Higher Education // *Higher Education.* – 2020. – Vol. 79, No. 6. – P. 1023–1037. – DOI: 10.1007/s10734-019-00453-w.
7. **Ahn M. Y., Davis H. H.** Four Domains of Students' Sense of Belonging to University // *Studies in Higher Education.* – 2020. – Vol. 45, No. 3. – P. 622–634. – DOI: 10.1080/03075079.2018.1564902.
8. **Allen K.-A., Slaten C., Hong S., Lan M., Craig H., May F., Counted V.** Belonging in Higher Education: A twenty Year Systematic Review // *Journal of University Teaching and Learning Practice.* – 2024. – Vol. 21, No. 5. – DOI: 10.53761/s2he6n66.
9. **van der Velden G. J., Meeuwsen J. A. L., Fox C. M., Stolte C., Dilaver G.** Peer-mentorship and First-Year Inclusion: Building Belonging in Higher Education // *BMC Medical Education.* – 2023. – Vol. 23. – Article 833. – DOI: 10.1186/s12909-023-04805-0.
10. **Normén-Smith J., van Cappelle F., Atis E., Ghobashy D.** *Six Pillars for the Digital Transformation of Education: A Common Framework.* – Paris: UNESCO, 2024.

Сдана / Հանձնվել է՝ 04.09.2026
Рецензирована / Գրախոսվել է՝ 11.09.2026
Принята / Ընդունվել է՝ 18.09.2026